

Н.О. Бірченко

Харківський національний технічний
університет сільськогосподарства імені Петра Василенка

ІННОВАЦІЙНІ АГРОТЕХНОЛОГІЇ В РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

© Бірченко Н.О., 2008

Розглянуто перспективи застосування інноваційних технологічних рішень сільськогосподарськими підприємствами в галузі рослинництва виробництві основної продукції. Обґрунтовано ефективність застосування інноваційних технологій виробництва продукції рослинництва залежно від рівня забезпечення сільськогосподарських підприємств ресурсами та значення інноваційних технологічних рішень у ризик-менеджменті аграрних підприємств.

Ключові слова: інноваційні агротехнології, ризик-менеджмент, рослинництво, ефективність, ресурсне забезпечення.

Perspectives of innovation technologies in agrarian producing are considered in the article. Effectiveness of technology innovations in crop-producing in the terms of different levels of resource supply is grounded. The importance of technological development of agrarian enterprises as a mean of risk-management is observed in the article.

Key-words: technology innovations in agrarian production, risk-management, crop-producing, effectiveness, resource supply.

Постановка проблеми

Сільськогосподарське виробництво, зокрема, виробництво продукції рослинництва, є однією з найризикованіших галузей вітчизняної економіки. При цьому, незважаючи на те, що продукція підприємств аграрного сектора є, здебільшого, сировинною, стандартною та такою, що характеризується стабільним комерційним попитом, зумовленим визначеними потребами інших галузей економіки та населення у споживанні продовольства, основна проблема, яка є перед сільськогосподарськими товаровиробниками, – це забезпечення беззбитковості своєї діяльності. Останнє зумовлене дією таких причин, як “зарегульованість” аграрного ринку, низький ступінь концентрації капіталу в сфері матеріального виробництва та істотні сезонні коливання цін продукції. При цьому руйнація матеріальної бази сільськогосподарського виробництва, що відбувалася протягом останніх десятиліть, зумовила значне зростання внутрішніх витрат в аграрному секторі, що зумовило зниження ефективності виробництва найважливіших видів продукції та результативності функціонування більшості підприємств. Отже, сьогодні основним ризиком в діяльності аграрних товаровиробників є ціновий ризик, тобто можливість не отримати відшкодування своїх повних витрат на створення сільськогосподарської продукції під час її реалізації на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням питань уникнення та зменшення ризиків діяльності підприємства займаються багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко, С.М. Ілляшенко, І.Ю. Івченко, В.А. Москвін, К.В. Балдин, С.М. Воробйов, Г.Є. Мазнев, В.М. Онегіна та багато інших [1–7]. У дослідженнях зазначених авторів достатньо ґрунтовно розглядається типологія ризику в діяльності підприємств, зокрема, виробників сільськогосподарської продукції, а також обґрунтовуються основні шляхи його уникнення та зниження негативних наслідків. Однак, у

більшості зазначених досліджень автори недостатньо приділяють увагу питанням зменшення цінового ризику під час виробництва продукції рослинництва за рахунок вдосконалення технічного та технологічного забезпечення виробництва. При цьому саме за рахунок запровадження технологій, адаптованих до рівня ресурсозабезпеченості підприємства можна досягти бажаного фінансового результату діяльності підприємства, тобто зменшення витрат на виробництво та реалізацію і, відповідно, збільшення прибутку.

Постановка цілей

Метою виконання цієї роботи є розгляд шляхів уникнення цінового ризику в діяльності сільськогосподарських підприємств за рахунок застосування інноваційних технологій виробництва продукції.

Виклад основного матеріалу

Розвиток ринкових відносин в аграрній сфері сприяє появі принципово нових механізмів управління процесом сільськогосподарського виробництва та ресурсним потенціалом різних агроформувань. У разі невпинного розвитку технологій та обладнання різних сфер економіки необхідною вимогою для подальшого успішного та продуктивного розвитку агропромислового комплексу є оновлення застарілих систем управління використанням ресурсного потенціалу та організації виробництва. Підвищення ефективності і збільшення товарного потенціалу сільського господарства, зменшення ризику неотримання відшкодування понесених повних витрат під час виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції є важливим завданням сфери менеджменту в аграрному секторі, складовою частиною якої є ризик-менеджмент.

Сільське господарство, як і будь-яка інша галузь економіки, має свої особливості, які зумовлюють певну специфіку в прояві ризиків у ньому. До факторів, що спричиняють ризикованість сільського господарства, зокрема галузі рослинництва, належать: природно-кліматичні умови, сезонність, обмеженість технологічного процесу в часових межах, залежність технологічного процесу від біологічних особливостей рослин.

Сільськогосподарське виробництво в галузі рослинництва вимагає наявності та поєднання засобів виробництва, предметів праці та процесу праці з метою створення продукції. Основними ресурсами виробництва продукції рослинництва є: фінансові ресурси; трудові ресурси; матеріально-технічні ресурси; земельні ресурси; інформаційні ресурси.

Залежно від вартості і стану матеріально-технічної бази підприємства та виручки від реалізації продукції в розрахунку на 1000 га сільськогосподарських угідь, вирішеності проблеми післязбиральної доробки та зберігання врожаю виділяють такі рівні ресурсного забезпечення підприємств: високий, достатній, задовільний, низький рівень ресурсного забезпечення [10].

Підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення для виробництва продукції рослинництва використовують сучасну сільськогосподарську техніку, застосовують повну систему удобрення та комплексного захисту рослин. Як правило, такі підприємства мають можливість застосовувати інтенсивні технології і, відповідно, отримувати високу урожайність. Для підприємств з достатнім рівнем ресурсного забезпечення характерною ознакою є: використання у виробничому процесі вітчизняної техніки, застосування традиційних технологій вирощування сільськогосподарських культур та наявність достатньої кількості оборотних засобів для удобрення та хімічного захисту рослин. Підприємства з задовільним рівнем ресурсного забезпечення в складі машинно-тракторного парку мають вітчизняну техніку, частина якої застаріла, а також характерною ознакою є обмеженість оборотних коштів для повноцінного внесення добрив та обробітку рослин засобами хімічного захисту. Підприємства, які застосовують у виробництві продукції рослинництва застарілу техніку, обмежують внесення добрив та застосування засобів захисту рослин, належать до групи підприємств з низьким рівнем ресурсного забезпечення.

Рівень ресурсозабезпечення визначає також і ефективність збутової діяльності підприємства, оскільки підприємства з вищими рівнями ресурсного забезпечення мають змогу реалізовувати свою продукцію з використанням ефективніших схем збуту продукції, ніж підприємства з нижчими рівнями.

Отже, існуючий рівень ресурсного забезпечення обумовлює можливість приймання інноваційних технологічних рішень під час виробництва продукції рослинництва. При цьому результативність та конкурентоспроможність агропідприємства визначається ступенем відповідності техніко-технологічного забезпечення виробництва наявним для цього ресурсам. Систематизуємо нормативні економічні показники застосування технологій вирощування основних сільськогосподарських культур за різного рівня ресурсного забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативні економічні показники застосування технологій вирощування основних сільськогосподарських культур за різного рівня ресурсного забезпечення *

Показники	Рівень ресурсного забезпечення							
	високий		достатній		задовільний		низький (базовий)	
		%		%		%		%
Озима пшениця								
Урожайність, ц/га	82	273,3	72	240,0	43	143,3	30	100
Трудоємність:								
– люд.-год/га	4,75	34,9	7,15	52,7	6,77	49,9	13,58	100
– люд.-год/т	0,58	12,8	0,99	21,9	1,57	34,6	4,53	100
Виробнича собівартість:								
– грн./га	3704,11	192,6	3629,43	188,7	2592,69	134,8	1923,40	100
– грн./т	451,72	70,5	504,09	78,6	602,95	94,0	641,13	100
Озиме жито								
Урожайність, ц/га	60	222,2	55	203,7	40	148,1	27	100
Трудоємність:								
– люд.-год/га	3,49	12,3	5,74	20,3	5,56	19,7	28,28	100
– люд.-год/т	0,58	5,5	1,04	9,9	1,39	13,3	10,47	100
Виробнича собівартість:								
– грн./га	2718,36	151,8	2825,30	157,8	2614,91	146,1	1790,39	100
– грн./т	453,06	68,3	513,69	77,5	653,73	98,6	663,11	100
Ячмінь								
Урожайність, ц/га	65	295,5	52	236,4	38	172,7	22	100
Трудоємність:								
– люд.-год/га	3,76	36,7	5,01	48,9	5,70	55,6	10,25	100
– люд.-год/т	0,58	12,4	0,96	20,6	1,50	32,2	4,66	100
Виробнича собівартість:								
– грн./га	2941,21	201,0	2832,17	193,6	2525,62	172,6	1463,08	100
– грн./т	452,49	68,0	544,65	81,9	664,64	99,9	665,04	100
Соняшник								
Урожайність, ц/га	35	291,7	27	225,0	16	133,3	12	100
Трудоємність:								
– люд.-год/га	4,40	17,6	6,28	25,6	6,67	27,2	24,53	100
– люд.-год/т	1,26	6,2	2,33	11,4	4,17	20,4	20,44	100
Виробнича собівартість:								
– грн./га	3196,02	169,7	3036,72	161,3	2016,24	107,1	1883,17	100
– грн./т	913,15	58,2	1124,71	71,7	1260,15	80,3	1569,31	100
Цукровий буряк								
Урожайність, ц/га	800	500,0	650	406,3	300	187,5	160	100
Трудоємність:								
– люд.-год/га	3,54	5,2	19,10	28,1	47,63	70,2	67,88	100
– люд.-год/т	0,04	0,9	0,29	6,8	1,59	37,5	4,24	100
Виробнича собівартість:								
– грн./га	9251,17	300,5	7963,38	258,7	5231,25	169,9	3078,31	100
– грн./т	115,64	60,1	122,51	63,7	174,38	90,6	192,39	100

* власні розрахунки за даними джерела [6]

Аналіз даних табл. 1 дає змогу зробити висновок, що підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення мають найвищу урожайність, найнижчі витрати праці та виробничу собівартість, що своєю чергою зменшує можливість настання цінового ризику. При цьому навіть за низького рівня ресурсозабезпечення цілком можливим є досягнення позитивних результатів виробничо-комерційної діяльності у разі застосування окремих інноваційних рішень в системах технологій, зокрема, у разі застосування посівних матеріалів з високим біопотенціалом, якісних сучасних мінеральних добрив та хімічних засобів захисту та догляду за посівами (табл. 2).

Таблиця 2

**Ефективність застосування інноваційних агротехнологій
у разі різного ресурсозабезпечення виробників ***

Рівень ресурсного забезпечення	Виробнича собівартість, грн./т	Повна собівартість, грн./т	Ціна, грн./т**	Прибуток, грн.	Рентабельність, %
Озима пшениця					
Високий	451,72	478,82	1133,33	654,51	136,7
Достатній	504,09	534,34	1133,33	598,99	112,1
Задовільний	602,95	630,08	962,50	332,42	52,8
Низький	641,13	660,36	791,67	131,31	19,9
Озиме жито					
Високий	453,06	480,24	1068,33	588,09	122,5
Достатній	513,69	544,51	1068,33	523,82	96,2
Задовільний	653,73	683,15	921,67	238,52	34,9
Низький	663,11	683,00	775,00	92,00	13,5
Ячмінь					
Високий	452,49	479,64	1059,17	579,53	120,8
Достатній	544,65	577,33	1059,17	481,84	83,5
Задовільний	664,64	694,55	912,92	218,37	31,4
Низький	665,04	684,99	766,67	81,68	11,9
Соняшник					
Високий	913,15	967,94	3501,67	2533,73	261,8
Достатній	1124,71	1192,19	3501,67	2309,48	193,7
Задовільний	1260,15	1316,86	2708,33	1391,47	105,7
Низький	1569,31	1616,39	1915,00	298,61	18,5
Цукровий буряк					
Високий	115,64	117,95	207,00	89,05	75,5
Достатній	122,51	124,96	207,00	82,04	65,7
Задовільний	174,38	177,87	207,00	29,13	16,4
Низький	192,39	196,24	207,00	10,76	5,5

* власні розрахунки за даними джерел [6, 9]

** середньорічні ціни за 2007 р. [10, 11]

Аналіз даних табл. 2 показує, що виробнича собівартість 1 т озимої пшениці коливається в межах 451,72 грн./т та 641,13 грн./т. Повна собівартість 1 т озимої пшениці – в межах 478,82 грн./т та 660,36 грн./т. Найнижча собівартість спостерігається у підприємств з високим рівнем ресурсного забезпечення., найвища собівартість – у підприємств з низьким рівнем ресурсного забезпечення. Підприємства з високим рівнем ресурсозабезпечення озиму пшеницю реалізовували за ціною 1133,33 грн./т, підприємства з низьким рівнем ресурсозабезпечення – за ціною 791,67 грн./т. При цьому підприємства з низьким рівнем ресурсозабезпечення не були збитковими і мали рентабельність 19,9 %. Найнижча виробнича собівартість 1 т озимого жита спостерігається у підприємств з високим рівнем ресурсного забезпечення – 453,06 грн./т. найнижча – у підприємств з низьким рівнем ресурсозабезпечення – 663,11 грн./т. Найменша повна собівартість 1 т озимого

жита становила 480,24 грн./т у підприємств з високим рівнем ресурсозабезпечення, а найвища – 683,00 грн./т. у підприємств з задовільним рівнем ресурсозабезпечення. Підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення мали змогу реалізувати свою продукцію за найвищою ціною 1068,33 грн./т, підприємства з задовільним і низьким рівнем ресурсного забезпечення реалізували озиме жито відповідно за ціною 912,92 грн./т і 775,00 грн./т. При тому прибуток від реалізації у підприємств першої групи становив 588,09 грн., двох останніх відповідно – 238,52 грн. та 92,00 грн. Підприємства з високим рівнем ресурсозабезпечення мали найнижчий рівень виробничої собівартості 1 т ячменю 452,49 грн./т, найвища виробнича собівартість 665,04 грн./т була у підприємств з низьким рівнем ресурсного забезпечення. Повна собівартість 1 т ячменю – в межах 479,64 грн./т (підприємства з високим рівнем ресурсозабезпечення) та 694,55 грн./т. (підприємства з задовільним рівнем з високим рівнем ресурсозабезпечення). Підприємства з високим рівнем ресурсозабезпечення ячмінь реалізовували за ціною 1059,17 грн./т, підприємства з задовільним рівнем ресурсозабезпечення – за ціною 912,92 грн./т, підприємства з низьким рівнем ресурсозабезпечення – за ціною 766,67 грн./т. До того ж, підприємства з середнім та низьким рівнями ресурсозабезпечення не були збитковими і мали рентабельність відповідно 31,4 % та 11,9 %.

Виробнича собівартість 1 т соняшника коливається в межах 913,15 грн./т та 1569,31 грн./т. Повна собівартість 1 т соняшника – в межах 967,94 грн./т та 1616,39 грн./т. Найнижча собівартість спостерігається у підприємств з високим рівнем ресурсного забезпечення., найвища собівартість – у підприємств з низьким рівнем ресурсного забезпечення. Підприємства з високим рівнем ресурсозабезпечення ячменю реалізовували за ціною 3501,67 грн./т, підприємства з низьким рівнем ресурсозабезпечення – за ціною 1915,00 грн./т. До того ж, підприємства з низьким рівнем ресурсозабезпечення не були збитковими і мали рентабельність 18,5 %. Виробнича собівартість 1 т цукрового буряка коливається в межах 115,64 грн./т та 192,39 грн./т. Повна собівартість 1 т цукрового буряка – в межах 117,95 грн./т та 196,24 грн./т. Найнижча собівартість спостерігається у підприємств з високим рівнем ресурсного забезпечення., найвища собівартість – у підприємств з низьким рівнем ресурсного забезпечення. Всі підприємства цукровий буряк реалізовували за ціною 207,00 грн./т. При тому підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення мали рівень рентабельності 75,5 %, підприємства з низьким рівнем ресурсозабезпечення – 18,5 %.

Дані, наведені в табл. 2, свідчать, що найбільший розмір прибутку та найвищий рівень рентабельності реалізації продукції рослинництва досягається за високого рівня ресурсного забезпечення виробництва, тобто під час застосування сучасної зарубіжної техніки, якісного посівного матеріалу та якісних добрив та засобів захисту рослин. Найменші показники виробництва продукції рослинництва (розрахунковий прибуток та рентабельність) спостерігаються під час вирощування продукції з використанням застарілої техніки, посівного матеріалу низької якості та обмеженої кількості засобів захисту рослин. До того ж навіть за таких умов виробництво є рентабельним.

Результати виконаного дослідження свідчать про те, що основним шляхом розвитку ризик-менеджменту аграрних підприємств галузі рослинництва є пошук раціональних шляхів існуючих інноваційних технологічних рішень до умов свого ресурсного забезпечення. Сьогодні, основними шляхами розвитку та поширення інноваційних рішень у рослинництві є застосування технологій мінімального та нульового обробітку ґрунту, інтегрованих систем удобрення та захисту рослин, а також використання високопродуктивної сільськогосподарської техніки. При цьому деякі елементи зазначених технологічних рішень на практиці можуть застосовуватися підприємствами всіх рівнів ресурсного забезпечення, що класифіковані вище, покращуючи результати їх основної діяльності та зменшуючи можливість виникнення негативних наслідків дії цінового ризику під час реалізації основної продукції підприємств.

Висновки

Основним ризиком поточної діяльності сільськогосподарських товаровиробників є ціновий ризик, дія якого часто ставить під загрозу здійснення навіть простого відтворення їх капіталу. При цьому основним стратегічним напрямком позбавлення цієї групи суб'єктів внутрішнього аграрного ринку цього ризику є зниження поточних витрат на виробництво основної продукції. Головним шляхом

досягнення усього є вдосконалення техніко-технологічних систем у виробничій діяльності, які мають забезпечити не тільки зниження поточних витрат на виробництво одиниці продукції, а й зростання обсягів виробництва, загальне підвищення його результативності, стабілізацію якості сільськогосподарської продукції, а отже, посилити конкурентні та фінансові позиції товаровиробників.

Застосування інноваційного підходу в технологіях вирощування сільськогосподарських культур забезпечить ефективне, високопродуктивне виробництво сільськогосподарської продукції з мінімізацією затрат. Сутність інноваційного підходу полягає в зміні традиційних технологій вирощування сільськогосподарських культур залежно від рівня ресурсного забезпечення агропідприємства. Це дасть змогу зменшити собівартість виробленої продукції, що своєю чергою знизить ризик неотримання прибутку.

Сьогодні сільськогосподарські товаровиробники є доволі глибоко розшарованими за рівнем забезпеченості своєї діяльності ресурсами виробничого процесу. При цьому вони функціонують в однакових умовах внутрішнього ринку сільськогосподарської сировини, інфраструктурні, цінові та конкурентні важелі якого ще більше поглиблюють це розшарування. Головним завданням побудови стратегії ризик-менеджменту аграрного виробництва з урахуванням цих обставин є опрацювання шляхів адаптації інноваційних технологічних рішень до умов ресурсозабезпеченості виробництва, яка б дозволила знижувати поточні витрати на виробництво одиниці продукції, позбавляти підприємство негативних наслідків цінових ризиків без істотних зрушень в обраній структурі його виробництва та товарної спеціалізації. Інноваційний підхід до управління використанням ціновим ризиком відкриває принципово нові аспекти розвитку агропідприємства, що сприятиме підвищенню його ефективності.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження проблематики, що актуалізується в цій статті, мають бути спрямовані на подальше вивчення дії цінового ризику під час діяльності сільськогосподарських товаровиробників вже на стадії реалізації їх продукції, а також систематизація шляхів застосування засобів ризик-менеджменту діяльності аграрних підприємств залежно від дії ситуативних факторів на ринку сільськогосподарської продукції.

1. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. *Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія.* – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с. 2. Ілляшенко С.М. *Економічний ризик: Навч. посібник.* – 2-ге вид., доп. перероб. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с. 3. Івченко І.Ю. *Економічні ризики.* – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с. 4. Москвін В.А. *Управление рисками при реализации инвестиционных проектов.* – М.: Финансы и статистика, 2004. – 352 с. 5. Балдин К.В., Воробев С.Н. *Управление рисками.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 511 с. 6. Мазоренко Д.І., Мазнев Г.Є., Красноруцький О.О. та ін. *Інноваційні агротехнології: Монографія / За ред. Д.І. Мазоренка і Г.Є. Мазнева.* – Харків: ХНТУСГ. 2007. – 385 с. 7. Бланк И.А. *Управление финансовыми рисками.* – К.: Ника-Центр, 2005. – 600 с. 8. Онегіна В.М. *Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: Монографія.* – К.: ННЦ ІАЕ. 2007. – 590 с. 9. Пасхавер Б. *Ціни виробництва і споживання продовольчого ринку // Економіка України.* – 2007. – № 12. – С. 51–61. 10. Мазоренко Д.І., Мазнев Г.Є., Красноруцький О.О. та ін. *Ефективність технологій вирощування круп'яних та олійних культур / За ред. Д.І. Мазоренка і Г.Є. Мазнева.* – Харків: ХНТУСГ. 2007. – 315 с. 11. Мазоренко Д.І., Мазнев Г.Є., Красноруцький О.О. та ін. *Ефективність технологій вирощування озимих зернових культур при різному ресурсному забезпеченні / За ред. Д.І. Мазоренка і Г.Є. Мазнева.* – Харків: ХНТУСГ. – 2007. – 315 с.